

NOVIČE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 10. oktobra 1855.

List 81.

Od setve gojzdnega drevja.

Od oprav pri setvi gojzdnega semena.

(Dalje.)

Brezo si utegneš, vse eno je in vselej ti se bo spasla, v jeseni ali pozimi ali pa na spomlad sejati. Clo nič rahla zemlja ne sme biti za-njo, zadosti pa je, da je načeta. Seme ne mara za parst poverh sebe, temuč smési naj se v kaki posodi enmalo s parstjo in poseje ob tihem deževnem vremenu, da se omočeno prec zemlje prime, in da ga, ker je lahko in perutasto, veter ne odnese. Konec zime, ko se sneg taja, se breza na-nj poseje, pa to le po ravninah, drugači bi ga snežnica tudi navzdoli sprala. Povsod med listnim drevjem v nizkih logovih zamoremo brezo sejati, pa gledati se mora, da je vse drugo drevje pred vsejano, in zadnjič, kadar je zemlja že enmalo vterjena ali potaptana, se seje breza. Ob kraji setvišč in po njegovih zasipih bo dobro brezo na gosto sejati, ker živina nje grenkega perja rada ne objeda; tako bo breze šapel na okoli gosto zaraščene namesto plotú ali žive graje služil. Po suhotinah, po peščenih in plitvih ledinah se zamore tudi zgol sama breza sejati, kjer se drugo drevje lahko ne zaredi; čuli smo, da ona v taki zemlji rada raste, in žlotne tla poboljša. Za čisto brezovo posetev je treba 4 polovnike semena na oral v povsod okopano zemljo, za poverstno posetev pa le dva ali pri širokih celinah poldrugi polovnik.

Jelša se po mokrotinah seje. Le na takih prostorih jo bomo zakojili, in zlasti po brežinah in jarkih, z natiči zasadili. Pa dobro bo vendar tudi med natiči po žlebovih in brežinah jelšovo seme gosto zasejati, da se hitreje gošča zaredi ter razpoke zemlje in zderanje ovéra. Med jelšo se utegneta tudi trepetlika (sivi topol) in iva sejati, ali pa tudi zgol sami po suhotni osipni zemlji, ki za jelšo ne velja. Za vse to drevje ne sme zemlja clo nič okopana biti, če ni s travo ali žernjovcem zaraščena; po taki se rušinja s terdnimi grabljami razterga, da seme do gole zemlje pride. Jelša se seje na jesen ali pa pozimi, trepetlika in iva pa mesca rožnika. Ob ti dôbi namreč njih seme dozreja.

Seme takega drevja, ki bubice, hrušice ali jagodast sad rodi, se kakoršno je v močnatih ali mečnih bubkah zrelo, kmalo pod zemljo spravi, ali pa se sperejo koščice ali zernica iz bubik že vležanih in mehkih. Malo takega drevja nalašč zarejajo. Mokovnica in še hitreje rasteča smerdelika bi bila pa dobra pri nas v nizkih logovih, kakor tudi brokoj zlasti zavoljo hrodlja. Pošterka naj se tadaj njih kaka pest zernja med drugo drevje in s parstjo zagerne četert do pol pavca. Murva že toliko priporočena se bo hitreje in ložeje z natiči in koreninskimi izrastliki zaredila, kakor s posetvo. Kjer pa ni dosti murb, da bi se moglo zadosti natičev od nje dobiti, naj se jagode na vertu domá posejejo, ter mladike prirejene po prostorih za to pripravnih zasadé. Divja češnja se iz pelka ali koščice berzo zaredi, v nizkih logovih bo koristna. Kostanj pa naj se na robu teh

logov poseje za prihranjenje. Nagnoja za hrodelj dobrega zernja naj se iz stročja izruši, ter pošterka med drevje že v jeseni posejano, in četert pavca zakrije.

Od jelovine mislimo le bor zarediti, in nekoliko macesna vmes, ker hoja za naše goličave ni, in brez zavetja in sence v mladosti ne zraste, smreka pa le visoke gore rada ima. Bor se na spomlad mesca sušca ali malega travna seje, in klice, če je vreme dobro ne presuhotno, se čez štiri tedne prikažejo. Ne na rahlo okopano, temuč le načeto zemljo ima borovo seme rado. Če se tedaj ledina s travo ali žernjovcem zaraščena okoplje, kar tudi mora biti, naj se pustí zemlja precej ene dni vležati, ali pa živina čez gnana naj jo potlači; potem naj se enmalo sopet pograbi in bor va-njo poseje, ter z grabljami ali pa s kakim gostim težkim ternjevim šopom zapargà, da ga le pol pavca parst zakrije, več ne. Medverstne ledinice s travo in žernjovcem bodo dosti dale, da se zemlja tako lahko ne osuši, da seme lahko in boljše oklije, in da rastike še mehke enmalo sence dobé. Na oral zemlje je treba za poverstno posetev 15 verčev čistega borovega semena, ali pa če dva do štiri verče macesna vzameš, le 10. Verh tega se še kaka dva verča brezovega semena po celem setvišču tje in ob kraji pošterka; pa breze se morajo, kadar so 4 ali 6 čevljev visoke zrastle, izsekati, ali saj dobro izrečiti, da borovini ne napotovajo.

Po dokončani posetvi semenine, in že pred ali saj potlej ograjenem setvišču naj se vse v miru pustí, in družega ni več treba, kakor skerb pred zatorniki, to je, da tudi ljudje, katerim se graja ali zasip nič ne vprè, iz porednosti ali nevošljivosti kako kvar in zator ne delajo. Gleda naj skerbno: ali župan ali pa za to postavljeni poljski varh, in vsaki za splošno korist skerbni sosed, da čez setvišče ne vozijo, živine po njem ne gonijo, in da se ne trava ne žernjovec ali praprot ne kosí, ne žanje, in tudi z roko ne puče, z eno besedo, da se nič ne godí, kar bi utegnilo klicam in mladju škodovati. Kasneje, če trava močno raste, da bi jela mladju zabavljati, se jo utegne kaj požeti, ali izpukati, pa vse z veliko skerbno, da se kaka klica ali rastika s travo vred ne izterga.

(Dalje sledi.)

Dobrovoljni poduki.

Nesnažnost poglaviten vzrok bolezin.

II.

Nesnažnost po mestih.

Kakor je nesnage obilo po kmetih, tako se je ne manjka v mestih. Res je sicer, da gnojica se ne steka po mestnih ulicah, pa ni dosti boljše, če v nekterih mestih teče v vodo, v kateri se perilo pere in s katero se kuha.

Pa še družih okoljšin več je, ktere so krive, da je v mestih veliko nesnage.

Pervič so stare hiše, večidel tesne in tako napravljene, da čisti zrak le malo more do njih. Naši

predniki niso imeli pravega zapopadka od zdravja, in malo so porajtali na to, da je zrak prvi življeji in prvi pripomoček zdravja; če ima človek le jesti in piti — so mislili — je pa vsega dosti. Zato so delali nizke sôbe in majhne okna, da so pozimi bile stanovanja bolj tople — le toploto so hotli obdržavati v sobah, čiste sape pa spuštati va-nje, zato jim ni bilo mar. Delali so večidel le majhne hišice, da je imela družina njih dovelj prostora v njih. Bilo je takrat še malo ljudi po mestih; vsak je tedaj le bolj sam za sebe skerbil; na gosače ni mislil, ker jih ni bilo veliko. Stranišč (sekretov) prav napraviti in na pravem mestu, ni bila nikomur skerb, in dostikrat je bila hiša že sozidana, na stranišče pa so celó pozabili, da so ga mogli pozneje pritakniti kamor koli.

In te od tal do verha napačno napravljene majhne hiše so sedaj, ker se število mestnih prebivavcov čedalje množi, natlačene z ljudmi, da je sila.

Da take stanovanja morajo nesnažne biti, je gotovo, in da so nezdrave, je pač žalostna resnica, ktero z debelimi čerkami piše kolera na vrata tacihiš, iz katerih so nésli naj več merličev na pokopališče. Nobena druga bolezen ni tako očitno tega spoznanja na dan spravila, kakor ta morivka, in če bi nas ne bila nič drugzega ne učila, nas je učila to: kako potreba je gledati na snažnost in napravljati pohištva zračne in čedne.

Potreba je tedaj, da bode vprihodnje gosposka, kateri je izročeno čuvanje nad občnim zdravjem, oestro pazila, da se odpravi nesnažnost po mestnih hišah kolikor je le moč, — prepričani pa smo tudi, da družine, katerim je mar za njih zdravje, bojo bolj izberale stanovanja in raje kak goldinar več činža plačevale, kakor da bi se podale stanovati v hiše, ki so bolj berlogom kakor človeškim stanovališčem podobne.

Vémo, da nam utegne kdo odgovoriti: „revež si ne more izbirati in je zadovoljen, da je le pod streho“. Tudi mi to dobro vémo in ne terjamo, da bi bile vse hiše veličanske poslopja, — al kar se dá napčnega popraviti, bo mogla vendar gosposka hišnim gospodarjem ukazati, da popravijo, ker tukaj ne velja izgovor: „za me je že dobro“, ampak skerb občnega zdravja veléva, da nikjer ne smé biti gnjezdo, iz kterega se kužne bolezni razžirjajo po nedolžnih sosedih.

V r a b e c.

Iz „Žive“.

Vrabc se šteje med naj bolj navadne in hkrati naj bolj zvite ptice. Kjerkoli stoji kočica, pri kateri se kerpica polja prostira, ondi je tudi vrabc. Večkrat se z lastovko pod eno streho udomi; ali ni različnejih sosedov od nju. Lastovka je kakor vitka olikana gospodična, vrabc pa prost, neotesan potepin. Na njem ni nič oglajenega in čistotnega, nič lahkega in mičnega, kakor na lastovki, ktero povsod ko milo gostinjo pozdravljajo in sprejemajo. Vrabc je prostak, proletarec z vso prederznostjo in zvijačnostjo svojega nizkega rodú. Povsod ga sovražijo in preganjajo, in že v sv. pismu stoji: „Ne kupi li se pet vrabcev za dva beliča?“ Gerda barva njegovega odela, tamni plajšč, rujavi klobuk in umazane berke, kakor tudi čokljata postava, bučni lét, hoja, glas in obraz — vse, kar je koli na njem, razodeva nizki rod njegov in plitve misli.

Al zaničevani Paria se maščuje za to tudi brez obzira s prav ciniško nesramnostjo nad ljudmi in živalmi. Nič mu ni svetega; tuje imetje, krasne umetnosti, nravo in šege: vse jemlje lahkoumno, vse graja in ogerduje; njega ne vežejo ne kervne vezi ne čutje prijateljsko. Pravi grabež je. Da bi ne bil tako prederzen in tako gerd, bi se vsaj

s svojimi burkami morebiti temu in temu priljubil; pa vse, kar je dobrega na njem, zatemnjuje groba podlost njegova.

Stavljenje gnjezda, pri družih pticah delo stanovitne ljubezni in umetnosti, njemu kar ne beli las. Zavistno obletuje čisti in terdni stanek lastovčin, kterega si je s pridnim gibanjem na naj ugodnejšem mestu postavila, od kodar se odpera razvid na dvorišče in cesto. S sirovim nasiljem ga napade, kedar se ga naj manj nadjajo, tako da prehvapljene lastnice pobegnejo brez dolzega uperanja; vrabc pa se brani v osvojenem sedežu z derzovito zlobo, ako vlastovičja rodovina sopet sega po zgubljeni lastini. Njegovo pravo je: „Kdor je jači, ta tlači“, — drugzega ne pozná brezvestni neznabog. Zato jo pa vendar marsikrat tudi skupi; zakaj nagloma prileti množica lastovk, kedar ravno na jajcih sedí, ter ga živega zazidajo v gnjezdo, ktero si je z razbojniško silo osvojil.

Mnogokrat se posilno ugostí tudi v gnjezdo čaplje ali kavke, tako rekoč kot gosač pri bogatem gospodarji; toda ni vselej varno, s takimi gospodi sosedovati. Ako se pa vendar le mora dela lotiti, berž je gotov z njim, ter pušča vse druge skerbí samici, ktera tukaj še ni oproščena ali emancipirana, in s ktero prej ko s sužnjo kakor z družico ravná.

Če je ravno neték, ki nikoli sit ni, vendar mu celó nič skerbi ni za vsakdanji živež. Prelén, da bi si sam živež pridobival, žanje povsod, kjer ni sejal. Na žitnem polji, na kozolcih in v skednji je njegova miza vedno pogrnjena, in dokler ima ratar le zernice še na polji ali na dvorišču, se tudi vrabc preživljuje. On in sternad — njegov stric — vedno sta zvesta nepovabljená gosa pri ratarji, katerih se mu ni moč iznebiti. Vrabc ozobava perve češnje na drevesu in zadnje popaberkva. Pri vsem tem je pa še žaba izbirčen, da nikdo tako. Nobenega grojzda ne bo popolnoma ozobal, več léta od grojzda k grojzdu in si naj lepše jagode izbera; na stročje naj raje hodi, dokler je še mehko, in na klasje, dokler je mlečno.

Pozimi pa mu te gostije preminejo, in tedaj upokojí svoj gladni želodec s čimur koli, prebira v smeteh in po gnojnišču vsake drobtine in luščine, obskakuje konjske obroke, loví pajke in druge žižce in posebno spomladi, dokler še žito ni šlo v klasje, in dokler svoje mlade pita, pobira gosence po drevji, s čimur vsaj nekoličkaj škodo povračuje, ktero sicer dela na polji. Viditi je, kako koristna ptica bi mogel biti, ko bi hotel dobro storiti in vsaj poleti s samimi žižci zadovoljen biti. Toda žitno zernje mu gré čez vse. Za ratarjem poskakuje na polji, priskakluje k mlatiču na gumno, za hlapcem priletava v stajo, celó v čumnate priletava, vse pretakne in preverta in kjer koli kaj najde za svoj kljun, to vzame in odletí.

Da, prigodilo se je celó, da je golobičem golžun prekljuval, da bi mehkega zerna dobil iz njega. In tako ta pajdaš biva tat, razbojnik, umorivec, naklada greh na greh, in to je tek njegovega življenja. Ljudje imajo vrabca v obče za škodljivca in tatú; tudi pravijo, da je sila nagle jeze, in da ga toraj blezo večkrat mertud zadene. Res je, da pade včasí raz streho, od kerča zvit.

(Konec sledí.)

Jezikoslovne reči.

Besedi „jezar“ in „tisuč“ — in še druge števila.

(Konec.)

Morebiti bo marsikteremu naših bravcov prijetno gledati kaj več tacega priličevanja indoeuropejskih jezikov; naj sledijo tedaj tukaj perve številke ali številne besede indoeuropejskih jezikov, sanskritskega, perzijskega z armenskim, gerškega, latinskega z arbanaškim, litvanskega, staro- in novo-slovenskega, gotiškega in nemškega. Vsi jeziki so pisani za ložjega branja voljo bolj po slovenskem pravo-